

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותת יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

אורפיאוס - גיבור לכוד בין כוחות ארכיטיפיים

עדית אנקורי

סיפור המיתוס על אורפיאוס ואורדיקה

אורפיאוס היה בנם של המונה קליופה ושל אויטרוס מלך תראקיה. הוא היה נטן נפלא, וכאשר ניאן, הקסיט בנאנתו את בני האדם ואת עולם הטבע כולו.

כאחד הימים, בטיילו ביצר, פגש את נימפת הצצים אאורדיקה והפנייט התאהבו זה בזה וניסאו, אך אושרם המשותף היה קצר.

אאורדיקה התעצצה אל קסמו של היצר, ויום אחד כאשר שוטטה בו, נתקלה באריסטאיוס, שניסה לאנוס אותה. במנוסתה נחש הכיש אותה בעקבה והיא מתה. אורפיאוס לא השלים עם מותה של אאורדיקה והחליט לרדת לשאול כדי להחזיר אותה אליו.

על ביקורו של אורפיאוס בשאול מספרת המיתולוגיה, שהוא הקסיט בנאנתו את כארון, איש

הרפסודה, המוביל את נשמות המתים אל השאול, ואת הכלב קרברוס בעל שלושה הראשים, שומר הכניסה אל ממלכת השאול. שניהם אפשרו לו להגיע לשאול. בנאנתו הפסיק אורפיאוס למנות את צינווי הנידוניט, והוא זרם אפילו ל-furies, אלות הנקמה, לבכות, דבר שקדם לכן לא קרה מעולם.

אורפיאוס ניאן ושר בפני האדס ופרספונה שליטי השאול. וכך מתארת

צדית המילטון בספרה "מיתולוגיה" את צמידתו של אורפיאוס מול מלכי השאול ותחנתו הפניהם: "אורפיאוס שר על בני התמותה שזמן קצר בלבד שהיט הם עלי אדמות, ולנצח נצחים יישארו בשאול, בארץ המתים. הוא מקפס את האחת שנקטפה באיבה... ולזאת בקשתו לפני שליט האדס, כי יטווה שוב את פתיח חייה של אאורידיקה, שהורד מוקדם מדי ממנוך האורקים, עד אשר ימלאו ימיה".

האדס נצטר לבסוף. הוא קרא לאאורידיקה והסכים שתצלה יחד עם אורפיאוס אל ארץ החיים, אך תנאי אחד התנה לאורפיאוס, שלא יפנה את ראשו לאחור לנהיט אל אאורידיקה עד אשר ייצו אל אורכו של הצולט שמצלה.

אורפיאוס צעד בדרכ הצולה מן השאול ואאורידיקה צעדה בעקבותיו. כמעט הושלמה המשימה, אך כאשר כבר ראה את תחילתו של האור לא החזיק אורפיאוס מצמד ופנה לאחור, לבדוק אם אאורידיקה הולכת מאחוריו, והיא, שצדיין לא הניעה אל תחום האור, נצלמה בחזרה אל צולט המתים לנצח.

לאחר צאתו מהשאול ללא אאורידיקה, אורפיאוס מאן להתנחם, הוא לא נצנה לחיזורי הנשים הרבות שרצו בו, אך הוא המשיך לנאן על הלירה ולהקסים את צולט הטבע. נאניתו היתה כל כך נפלאה, שהקסימה לא רק חיות טרף, אלא הוא זרם בנאניתו אף לעצים ולסלעים לנוצ ממקומם וללכת בעקבות צלילי נאניתו. מספרים שבתראקיה, מקום מאוריו, יש כמה אלונים עתיקים שצומדים עד היום בתנוחת הריקוד שרקדו לצלילי נאניתו של אורפיאוס.

המאורר הרומי אובידיוס סיפר בלשונו את המיתוס היווני על אורפיאוס בספרו "מטמורפוזות". להלן קטע שמתייחס לסרובו של אורפיאוס להצנות לחיזורי הנשים: "ואורפיאוס מתנזר מכל אשת. יצן שברו לא שכת, או שגדר נדר ושמהו. רבו מאד הנשים שרצו בנביא וחקו בו, רבו מאד הנשים שדחה מפניו"

בהמשך מספר אובידיוס על סופו המר של אורפיאוס. הכוהנות של דיוניסוס התנפלו על אורפיאוס וקרצו את אופו לעזרים: "אך בתולות התראקים, שצטו צור חיות עלי שכט ותתנבאנה לאל, ראו מן ההר את אורפיאוס שר את שיריו בליות מנאניה נפלאה עלי נבל. ותתצורר שט אחת ותפרע שצרה אל הרוח... ותזרוק שרביטה בפניו... אבן זרקה האחרת... מני רעע לרעע השצצון יצצט... הלט תופים, מחיאות ויללות לאל בכחוס, אבנים נזרקו מכל צבר, ומדט הלמר האדימו".

במיתוס כמו בחיים, או בחיים כמו במיתוס, לא תמיד יש סוף טוב. אאורידיקה לא עלתה בחזרה אל האור והכוהנות של דיוניסוס הרגו את אורפיאוס. אנסה להבין את המשמעות הפסיכולוגית של אובדן אאורידיקה ושל הסוף המר של אורפיאוס, על רקע היות אורפיאוס

גיבור שלכוד בין שני כוחות ארכיטיפיים גדולים, הכוח הדיוניסי והכוח האפוליני. נשייט מעט בעולם המיתולוגיה, ונפגוש את אפולו ואת דיוניסוס. תפיסת העולם הדתית במזרח התיכון הקדום התנהלה סביב פולחני האלה הגדולה. לפחות מ-1400 לפסה"נ דלפי היתה מקום מקודש לאלוהות נשית. האלה גאיה השמיעה שם את נבואותיה. במאה ה-8 לפסה"נ הופיע אפולו בדלפי ובהגיעו הרג את פיתו, נחש ממין נקבה ששמרה על מעיין הנבואה קאסוטיס. אפולו שם קץ לבלעדיות של האלוהות הנשית בדלפי, אך הוא עצמו החל להתנבא במשכנה של גאיה באמצעות הפיתיה, נביאה נשית, ושמו היה פיתיאן אפולו. בהמשך נבנה מקדש אפולו בדלפי ודלפי נעשתה מרכז דתי חשוב ביותר, ומכל רחבי העולם העתיק עלו אליה לרגל, לשמוע את דבר האוראקל.

בהמשך הגיע גם דיוניסוס לדלפי. המיתולוגיה מספרת על יריבות בין דיוניסוס ואפולו ומאבקי כוחות ביניהם על השליטה בדלפי.

השינויים שעברה דלפי מיצגים את המעבר שעברה הדת ביוון בכלל ממאטריארכלית לפאטריארכלית. עם השתלטות הפאטריארכט חלו שינויים בדמויות האלים והאלות ואפולו קיבל תכונות של אל גברי.

דיוניסוס ואפולו שונים מאוד זה מזה ובמובנים מסויימים הם הפכים. דיוניסוס הוא אל שקרוב לטבע ולאם הגדולה. הוא אל של חושניות, של תשוקה מינית, של יין ושל שמחת חיים. אל של אקסטזה. החוויה הדתית של פולחני דיוניסוס היא חושנית, אקסטטית, אורגיאסטית. דיוניסוס הוא אל אי-רציונאלי, בלתי צפוי ופורץ אל התודעה מבפנים מהלא-מודע.

השיכרון שקשור בדיוניסוס עשוי להיות השראה, מפולחן דיוניסוס נולד התיאטרון, אך עלול גם להיות שיגעון והתמכרות. לטקסים הדיוניסאים היה אופי של שיכרון וטירוף חושים. השתתפו בהם רק נשים. הכהנות של דיוניסוס היו נתקפות טירוף, מתנפלות על עדרים של בעלי חיים וקורעות אותם לגזרים, טורפות את בשרם ולובשות את עורם.

לעומת דיוניסוס, אפולו המאוחר הוא אל שאופיו גברי רוחני מופשט. הוא אל של שכל, אל של רפואה, של נבואה, של פילוסופיה, וקשור בנושאים של חוק ומשפט. הוא פטרוני של המוזיקה, קשור לעולם המוזות, לאמנות, לשירה, הוא אל של הביטוי הפנימי. אפולו הוא אל מרוחק, לא אישי ולא רגשי. מלבד הלירה, גם החץ והקשת מזהב הם מאפייניו של אפולו, אך גם כשהוא יורה, הוא יורה מרחוק.

אפולו ודיוניסוס אינם רק שני כוחות ארכיטיפיים גדולים, הם גם שני אלים של אמנות. ניטשה, בספרו "הולדת הטרגדיה", מדבר על שני אלי האומנות, דיוניסוס ואפולו. הוא רואה במאבק בין הכוחות שמיצגים שני אלים אלה מאבק פורה שמביא לידות חזקות וחדשות. ניטשה רואה בטרגדיה היוונית שלדעתו היא דיוניסית ואפולינית כאחד, את הפרי שנולד מהקרב ומהמפגש בין שניהם.

על היחסים בין אפולו ודיוניסוס אומר ניטשה שבתחילה הייתה הדחייה האפולינית את הדיוניסי "מפוקפקת עד כדי המנעות ממש", אך בסופו של דבר הייתה השלמה בין שני היריבים, על יסוד קביעה ברורה של גבולות, שאין להשיגם, ומשלוחי מנחה הדדיים. נראה

לי שניטשה מתייחס לכך שבסופו של דבר היה מקום לשני האלים בדלפי תוך פיוס וקביעת הגבולות וזמני הפולחן של כל אחד מהם. במוזיאון בדלפי מצוי פסל של האל דיוניסוס ובידיו לירה, שהיא במובהק הכלי של אפולו. זה פסל מ-330 לפסה"נ, והוא מצביע על כך שהלירה שבידו של דיוניסוס שמה אותו במקום שווה, או דומה לאל אפולו, ששניהם היו נוכחים במקדש אפולו בדלפי.

ניטשה מגלה הבנה פסיכולוגית של האופן בו פועלים הכוחות בנפש, כאשר הוא מסיים את הדיון באמירה ש"התודעה האפולינית אינה אלא צעיף המכסה על עולם דיוניסי".

עם ההבנה הפסיכולוגית הזאת נחזור למיתוס של אורפיאוס, ולקשר שלו לאפולו ולדיוניסוס. דמותו של אורפיאוס, כמו דמויותיהם של עוד גיבורים, עברה שינויים בהקבלה לשינויים בדמויות האלים. אורפיאוס הקדום, היה מעין דמון של טבע. במאות השביעית-שמינית לפסה"נ, כשפולחן אפולו התפשט, שונתה דמותו של אורפיאוס והוא נתפס כקרוב לאפולו, ובגירסה מאוחרת של המיתוס אפולו הוא אפילו אביו הביולוגי של אורפיאוס. אורפיאוס המאוחר הוא מרפא, הוגה דעות, משורר, ומאפולו הוא קיבל את הלירה, כלי הנגינה שמאפיין אותו.

בתראקיה, מקום מגוריו, היה אורפיאוס קם כל בקר לברך את השחר על פסגות ההרים, ולימד את אנשי תראקיה לעבוד את האל אפולו, שהוא גם האל של אור השמש. כאשר דיוניסוס הגיע לתראקיה והפיץ את הפולחנים שלו, אורפיאוס לא כיבד את הפולחנים של דיוניסוס והתנגד לאורגיות השיכרון והמיניות שאפיינו אותם.

אפולו ודיוניסוס שונים בקשר שלהם אל הטבע. הקשר של דיוניסוס אל הטבע הוא בלתי אמצעי, דרך החושים, קשר אינסטינקטואלי. הקשר של אפולו אל הטבע הוא דרך היופי, המוזיקה, לא דרך האינסטינקטים. כמוהו גם אורפיאוס. באמצעות הנגינה, אורפיאוס מהלך קסם על עולם הטבע. השפעתו מיסטית, רוחנית, נקייה ממגע חושני.

בקשר אל הטבע החיצוני, מסתמל גם הקשר אל הטבע הפנימי. אורפיאוס מייצג גיבור גברי, שמרוחק מעולם התחושות והיצרים שלו. הוא נתון בקסם האהבה, יותר מאשר בתשוקת האהבה. זה משמעותה של אנימה שאינה בשר ודם, נימפה שנהפכת להיות נשמה בעולם המתים. מלכתחילה אאורידיקה אינה אשה בשר ודם אלא נמפה. הנמפות הן יצורי ביניים בין אלות לנשים. הן חלק מן הטבע ומופיעות בקבוצות. יש נמפות מים, יש נמפות הרים ויש נמפות עצים, כמו אאורידיקה. הנמפה היא, אם כן, אנימה קולקטיבית שעדיין לא מובחנת כאשה אינדיבידואלית בשר ודם, ומסמלת אנימה לא מפותחת ולא מובחנת בנפש. לאחר ששקעה בתהום הנשייה, האנימה של אורפיאוס היא יישות שאינה קשורה אל פני האדמה, אל מציאות החיים, ונשאר רוח רפאים ערטילאית.

אנחנו יודעים שהחלק המוכחש והמודחק עלול להתקיף מתוך הלא-מודע. הנשים המטורפות, שמתנפלות על אורפיאוס וקורעות אותו לגזרים, קשורות לפולחן דיוניסוס. אורפיאוס דחה את הנשים, התכחש לצד הדיוניסי שבנפש, לצד היותר ארצי, בשרי, חושני, יצרי, ולכן הותקף ע"י כוהנות דיוניסוס.

נוכל אולי לומר שדיוניסוס ואפולו הם שני כוחות של הנפש שלנו, שבעומק יש להם רקע דומה, כפי שאפולו הקדום לא היה שונה כל כך מדיוניסוס. נוכל לומר שעם התפתחות התודעה הם התפתחו ככוחות מנוגדים, ושלפעמים, מאז השתלטות הפאטריארכט ועד ימינו, הדיוניסי מוכחש לחלוטין, כמו אצל אורפיאוס. אבל שני כוחות אלה יכולים להתפייס ואז, כמו שניטשה אמר, הם יביאו פרי משותף. אני יכולה לחשוב על הדיוניסי כמקור העמוק של היצירה, כאש של היצירה, שזקוק לאפוליני כדי לעצב אותה ולתת לה צורה. אורפיאוס אינו עומד בפיתוי ופונה לאחור כדי לבדוק אם אאורידיקה אכן נמצאת מאחוריו. אורפיאוס העמיד את הצורך בידיעה ובשליטה לפני האמון בנפשו. בנסיונו לראות אם נפשו לא עזבה אותו, הוא עזב אותה. ויסלבה שימבורסקה כותבת בשיר על הנפש: "היא לא אומרת מאין תבוא ומתי תעלם לנו שוב". ועוד: "אנו יכולים לסמוך עליה, כשאיננו בטוחים בדבר".

יש קשר בין המושגים, או בין המהויות: נפש, אנימה, מוזה, אמנות, אך הם אינם זהים. יש דרכים רבות ושונות למסע האינדיבידואלי, ויש כמה וכמה פנים, או אספקטים לאנימה, ואף פעם לא כולם מגיעים לכלל אינטגרציה באישיות. המיתוס של אורפיאוס העלה בי אסוציאציה לאותם אמנים, והם רבים, שהתקשו מאוד ליצור קשר עם אשה, אך מתוך הקשר שלהם לאנימה שלהם, השאירו לנו את ילדי רוחם ונפשם בדמות יצירותיהם הגדולות, הנצחיות. רק נזכיר את בטהובן ואת רילקה. אולי הם נועדו לממש את האנימה שבנפשם דרך ההשראה והיצירה. אולי אפשר לומר שהמוזה, ולא אשה בשר ודם, הייתה בת זוגם.

בעיתון הארץ בתאריך 2/4/07 פגשתי בכתבה מעניינת מאוד של נועם בן זאב על הקשר בין המלחין הרוסי הידוע שוסטקוביץ', לבין אשה, פסנתרנית ומלחינה, ילידת אז'רבייז'אן, שחיה כיום בארץ, בשם אלמירה נזירובה. הסיפור הזה יכול ליצג עוד ספורים רבים כמוהו. נועם בן זאב, שנפגש עם אלמירה, מספר ששוסטקוביץ' ואלמירה הכירו לראשונה, כשהיתה תלמידה שלו בכתת קומפוזיציה במוסקו. דרכיהם נפרדו כעבור שנה כאשר שוסטקוביץ' הוחרם ע"י המשטר הסטליניסטי. במשך כשלושים שנה היתה חליפת מכתבים בין השניים והיו כמה מפגשים. אלמירה אומרת: "מעולם לא אחז בידי אפילו. אני הייתי כנראה בשבילו מין אידיאל, מוזה, סמל של יופי והשראה מוזיקאלית". רוב המכתבים של שוסטקוביץ' אל אלמירה עסקו בעניינים מוזיקליים והוא לא בטא רגשות אהבה במילים. אבל, בתחתית אחד המכתבים כתב, במקום את חתימת שמו שורה של תוים. זו שורה מתוך אריה ששר גיבור האופרה יבגני אונייגין של צ'ייקובסקי, והוא שר: "אני אוהב אותך, אני אוהב אותך".

מיד לאחר מותו של סטאלין חזר שוסטקוביץ' למוסקבה ולאולם הקונצרטים עם הסמפוניה העשירית שלו. במכתב לאלמירה, שמתייחס ליצירה הזאת שוסטקוביץ' כותב: "חשבתי עליך הרבה, ולכן החלטתי להפוך את שמך למוזיקה", ובהמשך הוא כותב איך תרגם את אותיות שמה, אלמירה, לצלילים מי-לה-מי-רה-לה. גם את ראשי התיבות של שמו תרגם שוסטקוביץ' לצלילים בסימפוניה הזו. ונועם בן זאב כותב: "כך טבע שוסטקוביץ' את שמו

ושם ידידתו בתוך המוזיקה לנצח. ומי שמקשיב לפרק יכול לשמוע איך שני הנושאים המוזיקליים הולכים ומתקרבים זה לזה ככל שהמוסיקה עולה ומתגברת, כמעט נוגעים זה בזה, מסתחררים זה סביב זה כבמחול"

אורפיאוס התכחש לנשים אך את המוזיקה שלו לא עזב עד רגע מותו, ואפילו לאחר רגע מותו. הכוהנות של דיוניסוס זרקו את ראשו של אורפיאוס אל נהר הברוס. הראש המשיך לשיר כשהוא צף ונישא עם הזרם במורד הנהר עד האי לסבוס.

המוזות אספו את אבריו של אורפיאוס, כשהן מזילות דמעות, וקברו אותם לרגלי האולימפוס, מקום בו הזמירים שרים עד היום שירה מתוקה יותר מאשר בכל מקום אחר בעולם.